Przegląd Środkowo-Wschodni, 2, 2017
ISSN 2543-618X

Magdalena Dąbrowska
Uniwersytet Warszawski
m.dabrowska@uw.edu.pl

Ziemie polskie połowy XIX wieku oczyma Rosjan (Piotr Dubrowski i Michaił Glinka)

Artykuł zawiera omówienie wspomnień P. I. Dubrowskiego o M. I. Glince („Russkij wiestnik" 1857) oraz *Opisu Warszawy i jej okolic*... (Warszawa 1850; z opisem Częstochowy oraz indeksem ulic i mapą Warszawy) P. I. Dubrowskiego. Dubrowski i Glinka przebywali na ziemiach polskich w latach czterdziestych i pięćdziesiątych. XIX wieku. Piotr Dubrowski (1812–1882) – autor pierwszej książki o Adamie Mickiewiczu, literaturoznawca i językoznawca, tłumacz, wydawca czasopisma „Jutrzenka. Diennica" w języku rosyjskim i polskim. Michaił Glinka (1804–1857) – kompozytor, twórca oper *Iwan Susanin* i *Rusłan i Ludmiła*; w Warszawie skomponował scherzo orkiestrowe *Kamarinskaja* (1848).
Słowa kluczowe: Piotr Dubrowski, Michaił Glinka, wspomnienia, Warszawa, kontakty

...mnie również los rzucił w inny, daleki kraj.
Piotr Dubrowski[1]

[1] П. Дубровский, *Воспоминания о М.И. Глинке. Письмо к Л.И. Шестаковой*, „Русский вестник", 8(2)/1857, с. 572. Por.: *Глинка в воспоминаниях современников*, ред. А. А. Орлова, Москва 1955. Tu i dalej, o ile nie podano inaczej, przekład własny – *M.D.*

Uwagi wstępne

Po latach badań nad społecznością polską w Rosji, które zaowocowały powstaniem zarysów dziejów obecności Polaków w poszczególnych miastach czy regionach[2], słowników biograficznych (lub biobibliograficznych)[3] oraz szczegółowych opracowań życia i działalności konkretnych osób[4], nadszedł czas na intensyfikację studiów nad społecznością rosyjską na ziemiach polskich XIX wieku. Stanisław Wiech i Jacek Legieć w przedmowie do słownika rosyjskich mieszkańców Królestwa Polskiego, będącego jednym z najnowszych (z 2015 roku) świadectw natężenia badań nad drugą kwestią, tłumaczą dysproporcję między poziomem zaawansowania studiów nad obydwoma problemami – wyeksponowaniem pierwszego i zaniedbaniami w zakresie drugiego – „wybitnie narodowym i egocentrycznym charakterem" obrazu ziem polskich czasów rozbiorów w polskiej historiografii oraz myśli historycznej, „typowym niemal dla wszystkich historiografii narodowych spłaszczeniem panoramicznego spojrzenia na przeszłość"[5]. Droga do uzyskania wielowymiarowego obrazu danego wycinka przeszłości prowadzi przez uwzględnienie i obiektywną ocenę opinii reprezentantów różnych narodowości. Jak zauważyli wspomniani badacze, „z tej perspektywy można dostrzec nie tylko nowe, zazwyczaj pomijane lub tylko marginalnie traktowane w polskiej historiografii zjawiska i cechy, lecz także lepiej poznać i zrozumieć mechanizmy własnego zachowania czy też określić charakter i nastawienie opisu-

[2] Np. L. Bazylow, *Polacy w Petersburgu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.

[3] Np. A. Kijas, *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 2000.

[4] Np. П. Глушковский, *Ф.В. Булгарин в русско-польских отношениях первой половины XIX века: эволюция идентичности и политических воззрений*, Санкт-Петербург 2013.

[5] S. Wiech, J. Legieć, *Królestwo Polskie i jego mieszkańcy w świetle rosyjskich wspomnień, pamiętników, relacji i dzienników. Zbiór bibliograficzny*, Kielce 2015, s. 7.

jących nas sąsiadów”[6]. Zasadne wydaje się w tym kontekście przypomnienie klasycznej już definicji dialogu kultur, zaproponowanej przez Rocha Sulimę. Opiera się on na „uznaniu różnic kulturowych, odmienności kultur”, czyni „te kultury równorzędnymi partnerami” i podsuwa „ich nosicielom wizje nowych powiązań i nowych sprzeczności, realizujących się w ramach nadrzędnych całości, […] kultury – mówiąc umownie – światowej”; jego nawiązanie przynosi pożytek wszystkim stronom, gdyż wraz z rozszerzającym się zakresem poznania pogłębia się znajomość każdej z nich: „jedna kultura nie może «poznać siebie», nie może zdobyć świadomości siebie bez rozpoznania się, «przejrzenia się» w lustrze innej kultury”[7].

Na pierwszy rzut oka Piotra Pawłowicza Dubrowskiego (1812–1882), slawistę, lingwistę i literaturoznawcę, autora pierwszej książki o Adamie Mickiewiczu, publicystę i tłumacza, oraz Michaiła Iwanowicza Glinkę (1804–1857), kompozytora, twórcę oper *Życie za cara* (*Iwan Susanin*) oraz *Rusłan i Ludmiła*, muzyki symfonicznej i kameralnej, romansów i pieśni, łączy tylko to, że obaj przez pewien czas przebywali na ziemiach polskich. Glinka gościł w Warszawie na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Pozostawał w kręgu Karola Kurpińskiego i Karola Lipińskiego. Tu też skomponował scherzo orkiestrowe *Kamarinskaja* i swoje najdoskonalsze pieśni, w tym *Pieśń Margarity* zainspirowaną *Faustem* Goethego. Kilka pobytów Glinki w Warszawie (marzec – listopad 1848 roku, maj 1849 – wrzesień 1851, maj 1854 i 1856) przypadło na ostatni okres jego życia i twórczości, obejmujący lata 1844–1857[8]. W biografii Dubrowskiego można wyróżnić cztery okresy (przed 1837 rokiem, 1837–1851, 1851–1862, 1862–1882), przy czym z pobytem na ziemiach polskich związany był okres drugi oraz trzeci. W latach 1837–1851 Dubrowski pracował jako nauczyciel języka rosyj-

[6] Tamże.

[7] R. Sulima, *Literatura a dialog kultur*, Warszawa 1982, s. 174.

[8] Zob.: A. Neuer, *Glinka*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN*, t. 3, Kraków 1987, s. 323.

skiego w Łowiczu i Warszawie oraz jako warszawski cenzor, w latach 1862–1882 przebywał na ziemiach polskich jako członek-korespondent Rosyjskiej Akademii Nauk, mieszkając w Warszawie i Skierniewicach[9]. Dlaczego jednakże akurat Dubrowski i Glinka są wymieniani obok siebie, skoro osób w podobnej sytuacji – czyli zasłużonych dla kultury Rosjan przebywających na ziemiach polskich w połowie XIX stulecia – można wymienić znacznie więcej? Nie daje odpowiedzi na to pytanie nawet informacja, że obu łączyły z Polską głębsze więzi. Wspomina się o polskim pochodzeniu rodu Glinków, którego innym wybitnym przedstawicielem był wydawca czasopisma „Russkij wiestnik" z lat 1808–1820 i 1824, Siergiej Glinka. Jego wypowiedź o polskich korzeniach skomentował Ludwik Bazylow: „widać […] wyraźnie, że […] dawne polskie pochodzenie sprawiało rzeczywiście przyjemność, choć możliwe jest też, że czasami zachowały się jednocześnie i sympatie do Polski; na szczególną uwagę zasługuje fakt, że chodzi o Smoleńszczyznę [miejsce urodzenia zarówno Siergieja, jak i Michaiła Glinków – *M.D.*], która należała do Polski w latach 1611–1654: królowie polscy poczynili tam wtedy szereg nadań, a gdy rejon ten powrócił do Rosji, nadania mogły zostać potwierdzone lub nie, […] pochodzenie polskie miało w takich sytuacjach dużą wagę"[10]. Dubrowski zapisał się zaś jako propagator „idei słowiańskiej oraz polsko-rosyjskich związków literackich"[11], którego czasopismo „Jutrzenka. Diennica", wydawane w języku polskim i rosyjskim w Warszawie w latach 1842–1843, miało być „uniwersalnym ogólnosłowiańskim organem prasowym, upowszechniającym idee braterstwa Słowian i ułatwiającym wymianę kulturalną

[9] Zob.: А. И. Рейтблат, *Дубровский Петр Павлович*, [в:] П. А. Николаев (ред.), *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*, т. 2 (Г–К), Москва 1992, с. 192.

[10] L. Bazylow, *Społeczeństwo rosyjskie w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 26.

[11] E. Kucharska, *Działalność slawistyczna Piotra Dubrowskiego w świetle listów do Izmaiła Sriezniewskiego*, Wrocław 1974, s. 5.

między narodami słowiańskimi”[12]. Obecność obu w jednym artykule uzasadnia fakt, iż to właśnie Piotr Dubrowski jest autorem wspomnień o pobycie na ziemiach polskich Glinki, opublikowanych w czasopiśmie „Russkij wiestnik” w 1857 roku (innym piśmie wydawanym pod tym samym tytułem co periodyk Siergieja Glinki), jednym z wielu rosyjskich czasopism, z którymi ściśle współpracował[13]. O ile we wspomnieniach Dubrowski opisał Warszawę i okolice oczyma Glinki i przez pryzmat jego osoby, o tyle w *Opisie Warszawy i jej okolic z dołączonym opisem Częstochowy*, wydanym siedem lat wcześniej w Warszawie, stworzył własną – choć wyrastającą z polskich „książek o mieście” – wizję przeszłości i współczesności Warszawy oraz Częstochowy[14]. Obie pozycje staną się przedmiotem analizy w niniejszym artykule, wpisującym się w nurt badań nad utrwalonym w rosyjskich przekazach dokumentalnych XIX wieku obrazie ziem polskich.

Dubrowski o pobycie na ziemiach polskich Michaiła Glinki

Wspomnienia Dubrowskiego o Glince, opatrzone dopiskiem „Sankt-Petersburg, 12 kwietnia 1857 roku”[15], a zatem napisane już po śmierci kompozytora (zmarłego 3 (15) lutego tego roku), mają postać – zgodnie z podtytułem – listu do siostry Glinki, Ludmiły Szestakowej, będącego odpowiedzią na jej prośbę o relację z pobytu brata w Warszawie. Bezpośredni zwrot do Szestakowej otwiera i zamyka wspomnienia, tworząc

[12] B. Mucha, *„Jutrzenka” 1842–1843*, [w:] B. Galster, J. Kamionka-Straszakowa, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), *Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 134.

[13] Zob.: П. Дубровский, *Воспоминания о М.И. Глинке…*, с. 571–580.

[14] [П.П. Дубровский], *Описание Варшавы и ее окрестностей с дополнением описания Ченстоховы. Составил П.Д. (С новейшим планом Варшавы)*. Варшава 1850. Na stronie tytułowej widnieje „instytucja sprawcza”: „Издание В. М. Истомина, комиссионера Варшавского Учебного Округа”.

[15] П. Дубровский, *Воспоминания о М.И. Глинке…*, с. 580.

ich ramę kompozycyjną. Symboliczny wydźwięk ma końcowy fragment, gdy Dubrowski odtwarza w pamięci ostatnie spotkanie z twórcą *Życia za cara* obok mostu na prawym brzegu Wisły: kompozytor obiecywał sobie wtedy, że nie przekroczy linii rzeki w kierunku zachodnim, niedaleka przyszłość pokazała jednak, że stało się inaczej (umarł w Berlinie). Autor wspomnień nie podjął się szerszego nakreślenia życia Glinki, wiedząc, że do opublikowania jego biografii na łamach pisma „Russkij wiestnik" przygotowuje się Władimir Stasow, znany krytyk muzyczny i historyk sztuki[16].

Dubrowski prezentuje Glinkę jako romantycznego, podatnego na wzruszenia artystę, w pełni sił twórczych, otwartego na rozmaite źródła inspiracji i twórczo je wykorzystującego. Świeże były więc jeszcze jego wrażenia z pobytu w Hiszpanii, skąd wraz z kompozytorem przyjechał do Warszawy Don Pedro, towarzyszący mu w muzykowaniu, a już zaczęły rodzić się wrażenia z obcowania z kulturą polską[17]. Ze wspomnień Dubrowskiego wynika, że nie tylko towarzyszył on Glince w czasie spotkań towarzyskich czy wycieczek do Bielan (wówczas podwarszawskich), ale pośredniczył też w jego kontaktach z polską kulturą, jako

[16] Zob. przypis do wspomnień (tamże, c. 577).

[17] Zob.: H. Swolkień, *Michał Glinka*, Warszawa 1984. s. 233–245. Por. słowa Aleksandra Lipatowa o rosyjskiej recepcji dzieł Glinki zawierających polskie motywy, rozpatrującego ją w kontekście zacierania się „rozgraniczenia społeczeństwa obywatelskiego i upaństwowionego": „Przykładem jest pierwsza rosyjska opera romantyczna o wyraźnym oficjalno-patriotycznym ukierunkowaniu, którego odzwierciedleniem był już sam tytuł – *Życie za cara* (1836) Glinki. W ciągu oto już ponad półtora wieku olśniona sala po podniesieniu kurtyny żywiołowo wybucha oklaskami na widok «aktu polskiego» – polskich szat narodowych, szlacheckich postur i towarzyszących temu barwnemu widowisku dźwięków mazura. Widoczne piękno polskości tłumi świadomość tego, że zachwyca się wrogami, którzy za chwilę zabiją legendarnego bohatera rosyjskiego. Tak w wieku XIX – wkrótce po zdławieniu powstania listopadowego – powtarza się sytuacja znana z wydarzeń wieku XVII: ze strony twórców widowiska – fascynacja artystyczną kulturą wrogów, zaś fascynacja obyczajowością polską – ze strony widowni. I znów, jak dwieście lat temu, Muzy okazują się silniejsze od Marsa"; A. Lipatow, *Europeizm: punkt wyjścia w poszukiwaniu porozumienia Polaków i Rosjan*, [w:] M. Dąbrowska i P. Głuszkowski (red.), *Nauka w Polsce i Rosji – miejsca wspólne, miejsca różne (obszar humanistyki)*, Warszawa 2016, s. 101.

tłumacz wierszy Adama Mickiewicza. W Warszawie Glinka skomponował pieśń *Rozmowa* do oryginalnego tekstu Mickiewicza[18], dedykując ją Emilii Ohm, swojej nauczycielce języka polskiego i zarazem uczennicy śpiewu i gry na fortepianie. „To pierwszy i jedyny romans napisany przez niego do polskich słów" – czytamy we wspomnieniach[19]. Dubrowski relacjonuje równolegle rozwój kontaktów Glinki z Polakami i rodakami (Iwan Paskiewicz) oraz etapy powstawania poszczególnych dzieł muzycznych (*Kamarinskaja*, *Pieśń Margarity*, *Zalew Fiński* i in.)[20]. Z jego słów wyłania się obraz Warszawy jako miejsca, w którym Glinkę wręcz „otaczały" dźwięki, od treli słowików, które słyszał przez okno domu przy ulicy Rymarskiej, aż do odgłosów konduktu pogrzebowego.

Oprócz wspomnień Dubrowskiego i zapowiedzianej przezeń biografii Stasowa na życie Glinki rzuca światło jego autobiografia, w swoich „warszawskich" partiach stanowiąca uzupełnienie wspomnień wydawcy „Jutrzenki"[21]. Zapiski biograficzne kompozytora dzielą się na cztery części, opatrzone nagłówkami: „od 20 maja 1804 do 25 kwietnia 1830 roku", „od 25 kwietnia 1830 do końca listopada i początku grudnia 1836 roku", „od grudnia 1836 do czerwca 1844 roku" oraz „od czerwca 1844 do maja 1854 roku". Partie „warszawskie" pojawiają się w dwóch rozdziałach części ostatniej, gdzie otrzymują nazwy „pobyt w Warszawie" i „drugi pobyt w Warszawie", choć pierwsza wzmianka o sześciodniowym pobycie tu w towarzystwie Nikołaja Nowosielskiego, działacza ekonomicznego i miłośnika muzyki, pojawia się już we wcześniejszym rozdziale, dotyczącym wyjazdu do Hiszpanii i powrotu do Rosji. Następny pobyt w Warszawie miał się stać dla Glinki oderwaniem od życia w posiadłości

[18] Zob.: I. Bełza, *Z dziejów polsko-rosyjskich kontaktów muzycznych*, tłum. S. Prus-Więckowski, E. Dziębowska, Kraków 1963, s. 122–134 (rozdział *Mickiewicz a muzyka rosyjska*).

[19] П. Дубровский, *Воспоминания о М.И. Глинке…*, с. 576. Warto przypomnieć, że wtedy miał już „w tece kompozytorskiej *Moją pieszczotkę* […] do wiersza Mickiewicza w rosyjskim przekładzie S. Golicyna (1843)"; A. Neuer, *Glinka…*, s. 323.

[20] I. Bełza, *Z dziejów polsko-rosyjskich kontaktów…*, s. 106–121 (rozdział *Glinka a polska kultura muzyczna*).

[21] Zob.: М.И. Глинка, *Записки*, ред. А.С. Розанов, Москва 1988.

Nowospasskoje, gdzie męczyło go ciągłe bawienie gości śpiewem i grą na fortepianie. Tak oto Glinka „wprowadza" do swoich zapisków postać Dubrowskiego: „Wiersze do tych romansów [Aleksandra Puszkina, Michaiła Lermontowa, Johanna Wolfganga Goethego – *M. D.*] podsunął mi pełniący podówczas obowiązki cenzora w Warszawie P. P. Dubrowski. Poznałem go jeszcze w 1847 roku, kiedy bawiłem przejazdem w Warszawie. W 1848 roku stale odwiedzał mnie i z wrodzoną sobie uczynnością towarzyszył mi często w przechadzkach, bardzo często czytał mi i przeczytaliśmy wspólnie wielu rosyjskich pisarzy oraz innych autorów, w szczególności Szekspira"[22]. Wzmianki o Dubrowskim pojawią się w zapiskach kompozytora jeszcze dwukrotnie, przy czym po raz drugi w kontekście pobytu w Petersburgu, kiedy ten pełnił obowiązki profesora języka polskiego w Instytucie Pedagogicznym. Wspomnienia Dubrowskiego o Glince oraz zapiski biograficzne samego Glinki w ogólnych zarysach pokrywają się w warstwie faktograficznej, różniąc się – na korzyść autobiografii kompozytora – stopniem szczegółowości. W obu pozycjach odtworzona zostaje topografia Warszawy (Glinka wspomina nie tylko o ulicy Rymarskiej, ale także Długiej, Niecałej i Nalewki[23]), mowa jest o obiedzie i koncercie w domu Iwana Paskiewicza, podczas którego wykonano chór z *Ifigenii w Taurydzie* Christopha Willibalda Glucka, od tej chwili jednego z ulubionych kompozytorów Glinki, pojawiają się wzmianki o Emilii Ohm, przywołany jest epizod ze słowikami na ulicy Rymarskiej (Glinka wymienia jeszcze dwa inne gatunki ptaków) itd. Przykłady można mnożyć. Obydwaj autorzy wprowadzają pojedyncze słowa polskie: „słowiki" (Dubrowski) i „rozmowa" (Glinka). W zapiskach kompozytora pojawia się wzmianka o Stasowie, nazwanym przezeń „solidnym muzykiem, miłośnikiem sztuk pięknych i dobrze wykształconym człowiekiem"[24].

[22] Tamże, c. 132–133.

[23] W 150. rocznicę urodzin Glinki na fasadzie domu przy ul. Niecałej 2 została odsłonięta tablica upamiętniająca kompozytora. Zob.: G. Wiśniewski, *Między Rosją i Polską – Igor i Swiatosław Bełzowie*, Warszawa–Pułtusk 2016, s. 96.

[24] М.И. Глинка, *Записки*..., с. 134.

Dubrowski o Warszawie i Częstochowie

Zasadniczy zrąb *Opisu Warszawy i jej okolic z dołączonym opisem Częstochowy* stanowi, zgodnie z tytułem, opis Warszawy, podzielony na trzy rozdziały, poprzedzone opatrzoną dopiskiem „Warszawa, 7 (19) lutego 1850 r." przedmową autorską oraz uzupełnione *Alfabetycznym spisem ulic warszawskich i numeracji domów znajdujących się na nich* i *Numeracją domów według porządku ich położenia z wykazem ulic, na których się znajdują*. W przedmowie Dubrowski wymienia prace, które wykorzystał przy opracowaniu opisu Warszawy: *Rys historyczno-statystyczny wzrostu i stanu miasta Warszawy od najdawniejszych czasów aż do 1847 roku* Franciszka Maksymiliana Sobieszczańskiego z 1848 roku, *Opisanie historyczno-statystyczne miasta Warszawy* Łukasza Gołębiowskiego w drugim (poprawionym i rozszerzonym) wydaniu z 1827 roku[25], pierwszy tom *Starożytnej Polski pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym opisanej…* Michała Balińskiego i Tymoteusza Lipińskiego z 1843 roku, pierwszy tom *Starożytności Warszawskich: dzieła zbiorowo-zeszytowego* Aleksandra Wejnerta z 1848 roku[26]. Za podstawowe źródło autor uznaje dzieło Sobieszczańskiego, historyka, cenzora, którego *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce* (1847–1849) uchodzą za pierwszą syntezę historii sztuki polskiej. Również autorzy pozostałych prac wnieśli duży wkład w rozwój nauki. Gołębiowski – historyk i bibliotekarz – pracował w Towarzystwie do Ksiąg Elementarnych, był sekretarzem Towarzystwa Przyjaciół Nauk, profesorem literatury w Instytucie Pedagogicznym oraz bibliotekarzem Biblioteki Publicznej w Warszawie. Sześciotomowe *Starożytności Warszawskie…* to najważniejsza praca Wejnerta,

[25] Wydanie pierwsze ukazało się w 1826 roku (jako „nowy kalendarzyk polityczny na r. 1826"). Zob.: *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut*, t. 4 (*Oświecenie*), red. E. Aleksandrowska, Warszawa 1966, s. 479.

[26] Zob.: [П.П. Дубровский], *Описание Варшавы…*, c. nlb. (przedmowa). Zapewne przez analogię do tytułu *Starożytności Warszawskie* dzieło Balińskiego i Lipińskiego Dubrowski nazywa *Starożytnościami Polskimi*.

historyka, varsavianisty, honorowego konserwatora akt miasta Warszawy. Balińskiemu – historykowi, pisarzowi, publicyście, działaczowi oświatowemu – zawdzięczają powstanie w *Starożytnej Polsce…* ustępy dotyczące ziem litewskich; Lipiński zapisał się jako historyk starożytnik i archeolog. W kontekście dołączonego do omawianej pracy Dubrowskiego opisu Częstochowy, w którym jedno z głównych miejsc zajmują dzieje świętego obrazu, warto przypomnieć, że spod ręki Lipińskiego wyszły w 1850 roku *Wiadomości historyczne, numizmatyczne, o koronacjach obrazów Matki Boskiej w dawnej Polsce*. O ile dzieła Sobieszczańskiego, Gołębiowskiego, Balińskiego i Lipińskiego oraz Wejnerta były przeznaczone dla polskiego odbiorcy, o tyle *Opis Warszawy i jej okolic z dołączonym opisem Częstochowy* Dubrowskiego powstał z myślą o czytelnikach rosyjskich, niewładających językiem polskim w stopniu wystarczającym do zapoznania się z „oryginałami". Ma on bowiem charakter kompilacyjny i referujący, na co wskazuje autor nie tylko w przedmowie, ale także w rozdziale pierwszym, kiedy zaznacza, że „objętość i przeznaczenie […] książki nie pozwalają na przedstawienie szczegółów historyczno-statystycznych na temat Warszawy"[27]. „Występując wśród Polaków jako stały informator o zagadnieniach literatury polskiej, [Dubrowski – *M. D.*] wysyłał jednocześnie korespondencje do Rosji na temat życia literackiego Polski" – pisał Marian Jakóbiec[28], którego słowa – wskazujące na „dwukierunkowość" działalności Dubrowskiego, propagatora kultury polskiej wśród Rosjan i rosyjskiej w kręgu Polaków – można rozwinąć, dodając, że życie literackie nie stanowiło jedynego obiektu jego zainteresowania.

Pierwszy rozdział „opisu Warszawy" opiera się na wyodrębnieniu w dziejach miasta trzech okresów: od założenia do 1596 roku, od 1596 do 1794 roku oraz od początku XIX wieku do współczesności. Drugi za-

[27] Tamże, c. 47.

[28] M. Jakóbiec, *Kluczowe problemy stosunków literackich polsko-rosyjskich w latach trzydziestych – czterdziestych wieku XIX*, [w:] S. Fiszman (red.), *Z polskich studiów slawistycznych. Prace historycznoliterackie na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie 1958*, Warszawa 1958, s. 135.

wiera opis ważniejszych miejsc w Warszawie z podziałem na świątynie (prawosławne, rzymsko-katolickie, innych wyznań) oraz „pałace i inne znaczące gmachy" (pałac w Łazienkach, Belweder, Zamek Królewski, Pałac Kazimierzowski, ogród botaniczny, pomniki i in.) z wyodrębnioną częścią poświęconą Pradze. Rozdział trzeci zawiera przegląd okolic Warszawy. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Historyczno-statystyczne spojrzenie na Warszawę* – Dubrowski przestrzega porządku chronologicznego opisywanych wydarzeń (z wyeksponowaniem przeniesienia stolicy z Krakowa oraz utraty przez Polskę niepodległości), w drugim dokonuje hierarchizacji miejsc i obiektów (od najważniejszych do drugorzędnych), w trzecim kieruje się porządkiem geograficznym (od południowych obrzeży miasta do północnych z ponownym wyodrębnieniem strony praskiej). W rozdziale pierwszym zacytowane słowa o niemożności przekazania wszystkich szczegółów na temat Warszawy oddzielają część „historyczną" od „statystycznej", wypełnionej danymi – według stanu na rok 1849 (czyli poprzedzający wydanie książki) – dotyczącymi położenia geograficznego miasta, liczby ludności z podziałem na przedstawicieli poszczególnych stanów, zawodów oraz wyznań, zabudowy w jej różnych kategoriach (domy, kościoły, klasztory i in.) itd. Są więc podstawy, aby *Opis Warszawy…* Dubrowskiego rozpatrywać wśród innych – powstających od XVIII wieku – tzw. książek o mieście. Do grupy tej należały przewodniki, informatory oraz książki adresowe[29], nastawione na dostarczenie wiarygodnej i w miarę możliwości wyczerpującej informacji[30]. Na połowę XIX stulecia przypadły dalsze etapy rozwoju statystyki oraz kartografii, nie wspominając o badaniach z zakresu historii i nauk pomocniczych. Zaopatrzeniu czytelników w dodatkowe wiadomości służyły w pracy Dubrowskiego również przypisy (sześć do opisu Warszawy i jeden do opisu Częstochowy oraz jeden do zamykającego

[29] W opisie dzieła Dubrowskiego w bibliotece cyfrowej Polona znajdujemy jego kwalifikację jako „przewodnik turystyczny". Zob.: https://polona.pl/item/484160/3/.

[30] Por.: А. Е. Лихобабенко, *Путеводители по Москве как тип справочного издания*, [w:] М. М. Панфилов (ред.), *Русская печать XIX–XX веков. Сборник статей*, Москва 1994, с. 53–73.

całość *Alfabetycznego wykazu nazwisk i rzeczy wymienionych w opisie Warszawy i jej okolic*), mające zarówno charakter opisowy (wyjaśnienia, komentarze), jak i zawierające odsyłacze do innych partii pracy, ilustracje, system indeksów oraz plan Warszawy z 1850 roku (czyli tym razem z roku ukazania się książki).

Określenie „dodatek" użyte w tytule książki i przedmowie w odniesieniu do opisu Częstochowy należy rozumieć dosłownie. Ta część pracy Dubrowskiego jest bowiem dużo krótsza od opisu Warszawy, nie zostaje opatrzona indeksem, brakuje w niej wyszczególnienia źródeł informacji, podziału na rozdziały, choć dość wyraźnie zostają wyodrębnione segmenty tematyczne. Opis Częstochowy, a właściwie, jak czytamy w przedmowie, „częstochowskiego klasztoru, położonego w odległości 217 wiorst od Warszawy i połączonego z nią koleją żelazną"[31], rozpoczyna się od nakreślenia topografii miasta i zarysu jego dziejów, sprzężonych z historią klasztoru na Jasnej Górze, aby zakończyć się charakterystyką klasztoru i obrazu Matki Boskiej. Czytelnik jakby zostaje oprowadzony „za rękę" po poszczególnych pomieszczeniach klasztornych i na dłużej zatrzymuje się – wraz z osobą oprowadzającą – przed świętym wizerunkiem.

Zakończenie

Życiorysy Michaiła Glinki i przede wszystkim Piotra Dubrowskiego stanowią zaprzeczenie słów o ich „rzuceniu w inny, daleki kraj", pochodzących ze wspomnień Dubrowskiego o Glince i przytoczonych jako motto do niniejszego artykułu. Kilkakrotne, często wielomiesięczne pobyty na ziemiach polskich, wypełnione spotkaniami z ludźmi (przy czym nie tylko Polakami, ale i Rosjanami), oglądaniem miejsc i udziałem w życiu kulturalnym, przyczyniły się do „obrastania" przez nich wiedzą i przemyśleniami. „Inny, daleki kraj" dość szybko stał się bliski, znajomy i zrozumiały, a zatem dużo bardziej pasujące do sytuacji i stanu

[31] [П.П. Дубровский], *Описание Варшавы…*, c. nlb. (przedmowa).

emocjonalnego obu twórców wydają się słowa o przyjeździe na ziemie polskie niż o „rzuceniu" na nie, sugerujące nagłość i przymusowość. Ów proces „obrastania" odbywał się bądź samoistnie, w sposób naturalny, jak w przypadku pobytu w każdym innym miejscu (wspomnienia Dubrowskiego o Glince), bądź stanowił świadome działanie, umiejętnie kierowane i zorientowane na określony cel (książka Dubrowskiego o Warszawie i Częstochowie). Co więcej, proces ten rozpoczynał się często przed przybyciem na ziemie polskie; „kontakty Glinki z kulturą polską, nawiązane na porankach muzycznych w petersburskim domu M. Szymanowskiej (1828–1829), a następnie podtrzymywane z K. Lipińskim (1838) i W. Każyńskim (1840–1841) w Petersburgu zostały wydatnie rozwinięte podczas prawie trzyletniego pobytu kompozytora w Warszawie" – pisze Adam Neuer[32]. Problem ten, a także bezpośrednio związana z nim kwestia rosyjskiej recepcji poezji Adama Mickiewicza i jej przekładu na język muzyki wydają się szczególnie ważne i perspektywiczne, na co wskazuje wydana w 2016 roku książka Grzegorza Wiśniewskiego o Igorze i Światosławie Bełzach, w której znajdujemy odtworzenie poglądów Igora Bełzy na, po pierwsze, proces wkraczania kompozytorów słowiańskich, przede wszystkim Fryderyka Chopina i Michaiła Glinki, na szczyty europejskiej kultury muzycznej, po drugie, problem paraleli między charakterem i wymową ich muzyki a wielką poezją romantyczną („na przykład *I Balladą* [Chopina – *M.D.*] a *Konradem Wallenrodem* Mickiewicza"), po trzecie wreszcie, muzyczne interpretacje poezji Mickiewicza, nie tylko rosyjskie („na przykład po *Moją pieszczotkę* sięgali i Alabjew, i Glinka, i Czajkowski, i Cui, i Rimski-Korsakow"), ale też zachodnioeuropejskie, znane przy tym w Rosji („oparta na *Konradzie Wallenrodzie* opera Amilcare Ponchiellego *Litwini* z 1847 roku, wystawiona i w mediolańskiej La Scali, i w petersburskim Teatrze Maryjskim")[33].

[32] A. Neuer, *Glinka…*, s. 323.

[33] G. Wiśniewski, *Między Polską i Rosją…*, s. 46, 62, 82. Chodzi o balladę g-moll op. 23 Fryderyka Chopina. Jej związek z *Konradem Wallenrodem* uznawany jest jednak za kwestię dyskusyjną.

Świadectwa pobytu Dubrowskiego i Glinki na ziemiach polskich w dużym stopniu są, jak inne przekazy, „pochodną statusu społecznego autora wspomnień, powodów i celów jego przybycia, charakteru pobytu, rodzaju wykonywanych czynności, stopnia aklimatyzacji w nowym środowisku, sposobu akceptacji panujących w guberniach Królestwa Polskiego warunków […], czasu przebywania na zachodnich rubieżach Cesarstwa Rosyjskiego", rzucając światło na niezwykle obszerny problem „charakteru i zakresu […] relacji polsko-rosyjskich" w XIX wieku[34].

Bibliografia

Bazylow L., *Polacy w Petersburgu,* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984.

Bazylow L., *Społeczeństwo rosyjskie w pierwszej połowie XIX wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973.

Bełza I., *Z dziejów polsko-rosyjskich kontaktów muzycznych*, tłum. S. Prus-Więckowski, E. Dziębowska, Kraków 1963.

Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut, t. 4 (*Oświecenie*), red. E. Aleksandrowska, Warszawa 1966.

Jakóbiec M., *Kluczowe problemy stosunków literackich polsko-rosyjskich w latach trzydziestych – czterdziestych wieku XIX*, [w:] S. Fiszman (red.), *Z polskich studiów slawistycznych. Prace historycznoliterackie na IV Międzynarodowy Kongres Slawistów w Moskwie 1958*, Warszawa 1958, s. 12–143.

Kijas A., *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny,* Warszawa–Poznań 2000.

Kucharska E., *Działalność slawistyczna Piotra Dubrowskiego w świetle listów do Izmaiła Sriezniewskiego*, Wrocław 1974.

Lipatow A., *Europeizm: punkt wyjścia w poszukiwaniu porozumienia Polaków i Rosjan*, [w:] M. Dąbrowska i P. Głuszkowski (red.), *Nauka w Polsce i Rosji – miejsca wspólne, miejsca różne (obszar humanistyki)*, Warszawa 2016, s. 95–104.

Mucha B., *„Jutrzenka" 1842–1843*, [w:] B. Galster, J. Kamionka-Straszakowa, K. Sierocka przy współudziale A. Piorunowej (red.), *Zwierciadło prasy. Czasopisma polskie XIX wieku o literaturze rosyjskiej*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 133–147.

[34] S. Wiech, J. Legieć, *Królestwo Polskie i jego mieszkańcy…*, s. 15–16.

Neuer A., *Glinka*, [w:] *Encyklopedia muzyczna PWN*, t. 3 (*Część biograficzna. E – F – G*), Kraków 1987, s. 320–328.

Sulima R., *Literatura a dialog kultur,* Warszawa 1982.

Swolkień H., *Michał Glinka,* Warszawa 1984.

Wiech S., Legieć J., *Królestwo Polskie i jego mieszkańcy w świetle rosyjskich wspomnień, pamiętników, relacji i dzienników. Zbiór bibliograficzny*, Kielce 2015.

Wiśniewski G., *Między Polską i Rosją – Igor i Swiatosław Bełzowie*, Warszawa–Pułtusk 2016.

Глинка М.И., *Записки*, ред. А.С. Розанов, Москва 1988.

Глинка в воспоминаниях современников, ред. А.А. Орлова, Москва 1955.

Глушковский П., *Ф.В. Булгарин в русско-польских отношениях первой половины XIX века: эволюция идентичности и политических воззрений*, Санкт-Петербург 2013.

Дубровский П., *Воспоминания о М.И. Глинке. Письмо к Л.И. Шестаковой*, „Русский вестник" 8(2)/1857, с. 571–580.

[Дубровский П.П.], *Описание Варшавы и ее окрестностей с дополнением описания Ченстоховы. Составил П.Д. (С новейшим планом Варшавы),* Варшава 1850.

Лихобабенко А.Е., *Путеводители по Москве как тип справочного издания*, [в:] М.М. Панфилов (ред.), *Русская печать XIX–XX веков. Сборник статей*, Москва 1994, с. 53–73.

Рейтблат А.И., *Дубровский Петр Павлович*, [в:] П.А. Николаев (ред.), *Русские писатели 1800–1917. Биографический словарь*, т. 2 (Г–К), Москва 1992, с. 192–193.

Polish lands in the first half of the 19th century in the eyes of the Russians (Peter Dubrovsky and Mikhail Glinka)

The article presents the memories of P. I. Dubrovsky of M. I. Glinka ("Russkij vestnik" 1857) and the *Description of Warsaw and its vicinity...* (Warsaw 1850; containing a description of Częstochowa, index of the streets and map of Warsaw) by P. I. Dubrovsky. Dubrovsky and Glinka stayed in the Polish lands in 1840's and 1850's. Peter Dubrovsky (1812–1882) was a literary scholar and linguist, author of the first book about Adam Mickiewicz, translator, editor of the periodical "Jutrzenka. Dennica" in Russian and Polish. Mikhail Glinka (1804–1857) was a composer of the operas *Ivan Soussanine* and *Ruslan and Ludmila*; in Warsaw he composed the orchestral scherzo *Kamarinskaya*.

Key words: Peter Dubrovsky, Mikhail Glinka, memories, Warsaw, contacts